

„A játék. Az különös.
Gömbölyű és gyönyörű,
csodaszép és csodajó...”¹

64 G. Tóth Franciska

ESZTERGOMI FALFIRKÁK

Avagy Babits Mihály esztergomi élményeinek nyomában

Kosztolányi Dezső és Karinthy Frigyes baráti kapcsolatáról, szokásairól, rendhagyó játékaikról nemcsak saját alkotásaikban, levelezésükben találunk emlékezetes fordulatokat, hanem a korabeli szemtanúk visszaemlékezéseiben, naplóiban is. Mind-

ezekre láttató módon rímelnék a róluk készült fotók, és az irodalmi tudást, érzéket, tájékozottságot érintő szóintarzia, a „Kicsoda-micsoda?” vagy a „Ki írta?” játékok, amelyek Kosztolányiék asztaltársaságának könnyed és vidám vagy épp komorabb összefüggéseit is irodalommal fűszerezték.²

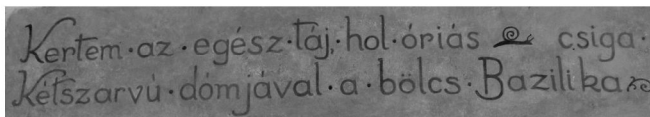
Babits Mihály esztergomi nyaralójában is találunk hasonló indíttatású, szóban és írásban is *továbbörökített* játékanyagot, annyi különbséggel, hogy a hordozó közeg a mai napig látható és olvasható a „műhelyből lett emlékhelyen”³, az esztergomi Babits Mihály Emlékházban. Babits ugyanis az 1920-as évek végén legkedvesebb esztergomi barátját, Einczinger Ferencet⁴ arra kérte, hogy az általa kiválasztott irodalmi idézeteket előhegyi házána falaira írja fel. A kedves látogatók, Babitshoz zárandóklók, amint kifújták magukat az erőteljes emelkedő után, már felelhettek is Babits tanár úrnak, kiktől is származnak a feliratok.

A ház vendégei, 1935

Ezek bizonyíthatóan összefüggnek, egymást szólítják meg, Babits irodalmi érdeklődését képezik le. A tornácfalra, ennek jegyében, két idézet került. Az egyik Arany János *Az „öreg” házról* című verséből: „Nem is úgy épült, hogy századokig álljon / Csak rövid tanyául, mint a fecskéfészek”. Az 1877 után keletkezett töredék mottója szerint: „Illa vetus dominis etiam 65 casa parva duobus, / Vertitur in templum”. A sor Ovidiust idézi, szó szerinti átvétel az *Átváltozások VIII.* könyvéből, Philemon és Baucis történetéből: „...s ím az a kettőjüknek is oly kicsi ócska lakocska / templommá válik...” Mintha az 1930-ban, feltehetően Esztergomban született *Introibo* sorait hallanánk visszhangozni: „Ez lesz, ez lesz az én templomom...”⁶ A falra írt másik idézet Babits *Dal az esztergomi bazilikáról* című versének egyik legismertebb és a látképet legtalálóbban megragadó két sora: „Kertem az egész táj, hol óriás csiga / kétszarvú dómjával a [e] bölcs bazilika.”

Babits-verssor az esztergomi ház falán, 2010

A vers 1924-ben az egyik legelső itt készült alkotás, melynek második versszaka így kezdődik: „Hoc erat in votis...”, jelentése: ‘Ez volt a kívánságom’. A szerzői szándék szerint ez a latin mondat kurzivált, tehát nemcsak üzenetében hangsúlyos, hanem azért is, mert irodalmilag már lefoglalt sor, többszörösen. Horatius egyik szatírájának ugyanez a kezdő sora.

Arany János verseit olvasva talán nem is meglepő, hogy *Az „öreg” házról* című töredékét a kötetben egy *Hoc erat in votis* című verse követi. Mindezek fényében érdemes párhuzamos olvasatokban gondolkodni Horatius–Arany–Babits szövegeit ízelgetve:

***Hoc erat in votis: modus agri non ita magnus,
hortus ubi et tecto vicinus iugis aquae fons...?***

Ez volt vágyam netovábbja, [...] Gondolám, majd egy kis birtok Vételére pénzt szorított, Ott el-ültetek, s el-irtok; Új erőért, mívelem.

Arany János:
Hoc erat in votis

Hoc erat in votis... S ne jutna legalább a jóknak annyi föld, hol megállhat a láb nyugodtan és bölcsen, s kinyúlhat égig a lélek, mint dómjával ott a bazilika?

Babits Mihály:
Dal az esztergomi bazilikáról

A Babits Mihály Emlékház falán ma már csak az említett két Babits-sor olvasható, s így még inkább szükséges az Arany-idézet megemlítése, s főként a két szerző lelki és szellemi kapcsolódásának kiemelése. Babits *Petőfi és Arany* (1910) című esszéjében Aranyt a legnagyobb magyar költőnek 66 nevezte. Az idézetek összjátéka Babits világirodalmi tájékozottságának felvillantásán túl az esztergomi ihletettséggű versek motívumhálózatának feltárását és értelmezését is segíti, hiszen az Ovidius–Arany–Babits és a Horatius–Arany–Babits szövegek intertextuális összetartozásán keresztül értelmezhető, többek között, a *Dal az esztergomi bazilikáról*, az *Introibo* és a *Verses napló* is.

A talányos feliratokat követve be kell lépünk a ház szentélyébe, amelyt éppen ezek a sorok avattak egykoron és most is szellemi-spirituális térré. „Nekem Horatius mindig aktuális”⁸ – írta Babits a *Nyugatban*, és talán nem véletlen, hogy a szobájába vezető félköríves nyíláson ez olvasható: „Non ebur, neque aureum...”, „Sem elefántcsontból, sem aranyból...” A sor Horatius *A fősvényhez* című ódájából származik. Kardos László fordításában, egy kis kiegészítéssel: „Ivor- és aranylapok / nem tündökölnek otthonom faláról...”⁹

Feltűnik a falra felírt sor töredékes volta, de erre az áttörés belső ívén válaszul a ház rendeltetésére vonatkozó idézet: „Adsz nyáron nyugovást és szép csendességet”. Einczinger Ferenc feljegyzéseiből tudjuk, hogy Babits a házban is szerette „vizsgáztatni” látogatóit, akiknek általában ez utóbbi okozott fejtörést. Szerb Antal egyik látogatása alkalmával azonban megfej-

tette a feladványt: a részlet a *Szigeti veszedelemből* származik, ahol a török ifjú énekében, az évszakvers-betét nyárra (III/35) vonatkozó, láttató leírásában olvasható. A többiek vélekedése szerint Szerb Antal *csak* azért tudta megmondani az idézet szerzőjét és helyét, mert éppen akkor írta a *Magyar Irodalomtörténet* Zrínyi-fejezetét.

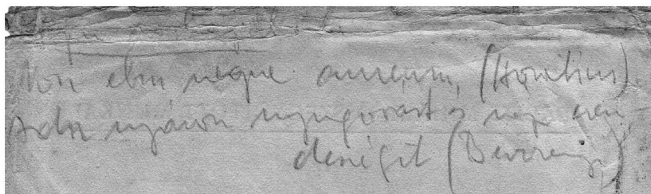
S ha ezekről az idézetekről esik szó, amelyek valóban megkapó szellemiséget árasztanak, és a kis hegyi ház hangulatát egyedivé teszik, akkor tegyünk egy kedves kitérőt is, amely némi filológiai adalékkal

A Horatius-idézet, 1935

fűszerezi a kutatást. A Babits kézirat- és fotóhagyatékából¹⁰ tudható, hogy Ildikó, Babitsék 1928-ban örökbefogadott kislánya, két feljegyzést is tett. Egy 1935 nyarán készült fényképfelvétel hátoldalán olvassuk töredékes tinteírását: „A 8.-os latinkönyvben benn van, tanultuk is, neki [ti. Babitsnak] kellett fordítani [!], két sorát tudom: Non ebur, neque aureum 67
mea renidet in domo lacunar (=sem elefántcsont, sem arany nem csillog...)”¹¹. A másik beszédes bizonyíték a felirat-nyomozás ügyében egy ceruzaírási fogalmazványtöredék¹², amely négy feliratot szerepeltet „Az esztergomi ház falán” címmel. A kéziratot a Petőfi Irodalmi Múzeum¹³ őrzi. A Katalógus¹⁴ tételleírása szerint: „A fölió jobb szélén Babits ceruzaírásával Horatius, illetve Berzsenyi egy-egy sora, valamint három bizonytalanul olvasható szó (valószínűleg egy cím)”. Itt három apró helyesbítésre szoruló adat található. Meglepő lenne ugyanis az, hogyha Babits az „Adsz nyáron nyugovást...” Zrínyi-sort Berzsenyinek tulajdonítaná! Ugyanakkor gyanúra adhat okot a kézírás is, amely nem Babitsé. A néhány sor tehát valószínűleg Babits Ildikótól származik. Így fejthető meg a két bizonytalan szó is, amely nem cím, hanem ez: „Apu szobájában”.

Felirattöredék a kéziratok hagyatékban

Új Forrás 2011/3 - 6. Toth Franciska: Esztergomi falírték
Avagy Babits Mihály esztergomi élményeirnek nyomában

A falra került, játékra invitáló idézeteken kívül másfajta szellemi kalandozásra hív az a különleges aláírás-fal, amely talán az egyik legtöbbet meglegetett éke a háznak. A házba érkező vendégek felírták nevüket a falra.

Az aláírás-fal, 1932

Olajos István kutatásainak¹⁶ köszönhetően tudható, hogy ennek az előhegyi tornácfalnak létezett egy ősmintája, mégpedig az Einczinger-fivérek prészházában. Az adatgyűjtés során gazdag információk derültek ki erről az „előfalról”. Az Einczinger nevet a korabeli Esztergom polgársága nemcsak a sokoldalú művészegyeniség, Einczinger Ferenc miatt ismerte jól, hanem testvéröccse, Sándor¹⁷ révén is, aki nemcsak mint alapítványt létrehozó jeleskedett, hanem mint a szőlészet és a borászat ismerője és értője is. Kedves időtöltése gyakran szólította az esztergomi Bánomi úton állt szőlőjűkbe, amely az Einczinger-fivérek közös tulajdona volt. A Sándor felügyeletével készített borok messze földön híresek voltak, ahogy a szüreti vigasságok és egyéb összejövetelek. Nem véletlen tehát, hogy a vendégváró és mulató pince belső tere igényes és esztétikus dekorációt kapott. A hajdani házba belépő előtt egy elragadóan impozáns mesevilág nyílt meg, ugyanis a borozó falait freskók, feliratok díszítették. A bejárati ajtótól jobbra állt az autogramfal. A mintegy 2x3 méteres felületet kékszalag futotta körbe, közepén levél-és virágdíszek között egy évszám jelölte a fal készítésének esztendejét: 1923. Két oldalt egy-egy női akt Hajós Imrétől. A baloldalt álló női alak szőlőfürtök között szemben állt a nézővel, a jobb oldali akt oldalnézetben helyezkedett el, bal kezében tartott kehelybe szőlőgerezdet préselve. Felettük növényi dísz. Az aláírás-mező bal felső részében egy idézetet lehetett olvasni Petőfi Sándor *Egri hangok* című verséből: „Új pohár bort hát, barátim, / Új pohárt! / S ismét újat, az előbbi / Ha lejárt.”

Új Forrás 2011/3 – G. Toth Franciska: Esztergomi falírtok
 Nagy Babits Mihály esztergomi élményeirnek nyomában

Aláírás-fal a hajdani Einczinger-prészházban, 1991

Az aláírások közül 146-ból 120 kiléte azonosítható. A nevek alapján láthatjuk, kik voltak a művészetpártoló Einczinger-testvérek barátai, ismerősei, illetve hogy kik fordultak meg vendégként az Einczinger-présházban. Az esztergomi

70 Takarékpénztárban dolgozó tisztviselők mellett országosan ismert emberek, a Vajda János Társaság és az Exlibris Gyűjtő Társaság tagjai hagyták emlékül kézjegyüket a pincefalon. Egy alkalommal Einczingerék Babitsékat is meghívták a szüretre, amelynek emlékéit Einczinger Ferenc, Babits esztergomi életének hű krónikása idézi fel: „Nálam látta egy alkalommal, mikor megkértem, hogy adjon részemre autogramot présházunk falán és nyomban megkért, hogy ilyen emlékfalat ő is szeretne. Ez a híres autogram fal el is készült és a vendég által szénnel felírt nevet olykor ő maga is rögzítette meg kezeies festékekkel.”¹⁸ Olajos István fotófelvételén jól lát-

ható, hogy a falat balközépen egy szép betűkkel vezetett írás szántja át: Babits Mihályé.

Nagy Endre freskót fest, 1930

A költő előhegyi házá-
nak tornácát hajdanában, a
szignófal szomszédságában,
még egy falkép díszítette.
A konferanszié Nagy Endrétől
értesülünk erről is: „...elkapa-
rintottam a festékes bögrét, a
pemzlit és a veranda fehér me-
szelt falára egy nagyszabású
freskón megfestettem a magyar
Pantheont, egy zsúpfedelű,
gólyafészkes, tornácós házat,
amelynek kapujában ott áll Mó-
ricz Zsigmond és Babits Mihály
és szigorúan rostálgatja a befelé
tülekedő múzsaférfiakat.”¹⁹

Ha a képen szereplő ala-
kokat Schöpflin Aladár útmuta-

tása alapján még közelebbről vesszük szemügyre, akkor Babits, mint Szent Péter tűnik fel, és az előhegyi mennyország kulcsaival siet az érkező vándor elé. Mögötte Móricz Zsigmond Mózesként a kettős törvénytáblát emeli magasra Nagy Endre felé, aki épp a Parnasszusra szeretne feljutni, kettejük tiszteletteljes engedelmevel, miközben Pegazus a rétre kicsapva legelész.²⁰ A barátián évdőd ecsetvonások a falképen megjelenő Nyugat-szerkesztők mellett az előhegyi őrhelyet is szimbolikussá teszik.

Magyar Parmasszus, 1930

A kedves barát által elkészített képek ügye Babitséknál téma maradt. Erről tanúskodik egy 1934. augusztus 10-ei képeslap, amely Esztergomból indul 71 Nagyságos Nagy Endre író úrnak a budapesti Damjanich utca 38-ba: „Kedves Nagy Endre! [...] Nem jönne, illetve jönnének ki egyszer Esztergomba? A freskók már rászorulnak egy kis restaurálásra! Szeretettel üdvözlö Babits Ilonka Sokszor ölel Mihály”²¹

Új Forrás 2011/3 – G. Tóth Franciska: Esztergomi faltrákok
Avagy Babits Mihály esztergomi élményeiről nyomokban

Mintha Nagy Endre képi gondolatait Rédey Tivadar fejezte volna ki 1934-es esztergomi beszédében. Az Előhegyet a bibliai Ararát hegyéhez hasonlította, amely reményteljes szigetként áll a magyar szellemi élet zavaros tengerében. Kiemelte továbbá, hogy a Világegyetem tengelye pontosan az esztergomi hegyet szeli át²². Előadásával hangsúlyozta Babits Mihály költői génusza mellett magyar irodalmi vezérszeropét. Ezek bizonyos szempontból függetlenek a tértől és időtől, ugyanakkor mégis sajátosan olvasztják magukba azt a helyi színezetet, amelyet Babits Esztergom előhegyi léte jelentett. S a prózai utalásoknál is ékebben, gazdag lírai lelkülettel szólnak maguk a babitsi sorok erről. Elég csak a *Ketten messze, az ég alatt*, a *Medve-nóta* és a *Verses napló*, vagy a *Hegytetőn* című alkotásokra gondolni:

*Fürteinket a magas égbe mártjuk
s a csillagok egész közelre jönnek,
[...]
Az Ég közepén állunk, életünket
messze hagyva, mint elszállt mag a fáját.*

A mai, felújított Babits Mihály Emlékház legértékesebb emlékei közé tartoznak a megmaradt feliratok, rajzok, amelyek foglalatjai egy letűnt kornak és műveltségi eszménynek. Sokféleségükben is összefüggnek egymással. A megálmódásukhoz és a kivitelezésükhöz kapcsolódó történetek Babits esztergomi létét, élményeit körvonalazzák. Feltétlenül méltók a *meg- és továbbörökítésre*.

¹ Kosztolányi Dezső: *A szegény kisgyermek panasza/A játék*=Kosztolányi Dezső összes versei, szerk.: Réz Pál, Bp., 2000, 142.

² Ld.: Kosztolányi Dezsőné, *Karinthy Frigyesről*, szerk.: Kovács Ida, Bp., 1988.

³ Keresztury Dezső (1961)–Nagyfalusi Tibor (1983) kifejező gondolata, *Annales Strigonienses*, 1983., 6–72.

72 ⁴ Einczinger Ferenc (1879–1950): esztergomi banktisztviselő, majd bankigazgató, sokoldalú művészetgyénieség, Babits egyik legkedvesebb helyi barátja.

⁵ A tanulmány fotóanyagát köszönöm Lovas Csillának, a szekszárdi Babits Mihály Emlékház irodalmi muzeológusának. Lelőhelyük: Wosinsky Mór Megyei Múzeum Irodalmi Fotógyűjteménye. Az ettől eltérőek lábjegyzetben olvashatók.

⁶ Babits további versei e kötetből kerülnek idézésre: Babits Mihály *összegyűjtött versei*, szerk.: Kelevéz Ágnes, Bp., 2002.

⁷ „Erről álmodtam mindig: kicsi, egyszerű birtok, / hol házam mellett kert s csörgedező patakocsa ...” Horatius II./VI. szatírája = *Horatius összes versei*, szerk.: Borzsák István és Devecseri Gábor, Bp., 1961., 464.

⁸ Babits Mihály, *Könyvről könyvre, Nyugat*, 1934/7.

⁹ *Ad avarum*=Horatius, *Carmina* II/18., i.m., 170–172.; A Babits-ikonográfia készült a Horatius-ídőzet leelőhelyét, egy fénykép alapján, Lakatos István (1927–2002) költő, műfordító jelölte meg.

¹⁰ Köszönöt az eddigi közös munkáért az OSZK Kézirattár munkatársainak, Káldos Jánosnak és Rózsafalvi Zsuzsannának!

¹¹ „...külön tér...külön idő...”, *Babits Mihály fényképei (Ikonográfia - Fotótéka)*, összeáll.: W. Somogyi Ágnes, bev.: Keresztury Dezső, Bp., 1983, ld.: 367. sz. fotót

¹² PIM V. 5077.

¹³ Köszönöm a szíves együttműködést a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárából Varga Katalinnak!

¹⁴ = *Babits Mihály kéziratai és levelezése* (Katalógus) I., összeáll.: Cséve Anna, Kelevéz Ágnes, Melczek Tibor, Nemeskéri Erika, Bp., 1993, 82.

¹⁵ Nagy Endre: *Freskót festek Babits Mihály falára, Látogatás a „költő fészkében”*, *Színházi Élet*, 1930. augusztus 24–31., 8–9.

¹⁶ Oljajos István (1937–2010) műtárgyfotós, cikke: *Az esztergomi Einczinger pince borozójának díszítése és feliratai, Esztergom és Vidéke*, 2001. május 10., 6.; Oljajos István édesapja, Oljajos János (1890–1946) tanár, Babits egyik legelső esztergomi barátja

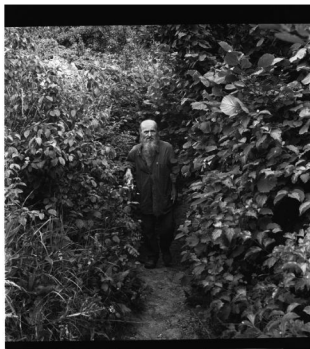
¹⁷ Einczinger Sándor (1887–1960): Einczinger Ferenc öccse, a sütőipari szakosztály vezetője, városi pékmester

¹⁸ *Esztergom Vármegye*, 1941. december 4.

¹⁹ Nagy Endre: *Babits Mihály freskói, Színházi Élet*, 1936. július 26–augusztus 1., 68.

²⁰ Schöpflin Aladár: *Búcsú Nagy Endrétől, Nyugat*, 1938/6. alapján

²¹ PIM V 5/86/5 – Szabó Ágnes művészettörténész szíves tájékoztatása alapján

²² Rédey Tivadar beszéde a Balassa Bálint Társaság által szervezett Babits-esten. A rendezvényre szóló meghívó szövege szerint: Esztergom sz. kir. megyei város közönsége az „Esztergomi Hét” alatt 1934. augusztus 17-én pénteken este 8 órakor a „Fürdő”-szálloda színháztermében IRODALMI EST keretében ünnepli annyi szép esztergomi költemény kiváló költőjét BABITS MIHÁLYT.